

Potíže s češtinou**Oslovit a vnímat**

MILAN JELÍNEK

Konečně přicházejí ohlasy na mé fejetony, v nichž řeším různé otázky jazykové kultury a stylu. Mám z toho radost: jednak se z dopisů dovídám, co uživatelé spisovné češtiny při jejím užívání znepokojuje, jednak dostávám příležitost k tomu, abych pochybnosti čtenářů rozptýlil, nebo naopak potvrdil. Děkuji emeritnímu profesoru Jiřímu Záhejskému z I. dermatovenerologické kliniky naší univerzity za to, že mi poslal několik námětů, které pocházejí od jeho přítele Víta Janáčka z Prahy, dříve redaktora časopisu 100+1. Budiž řečeno, že jak profesor Záhejský, tak i redaktor Janáček jsou dobří znalci spisovné češtiny a oba podali ve svých textech důkazy o svých stylistických dovednostech.

Dnes chci posoudit Janáčkovy námitky proti užívání sloves *oslovit* a *vnímat*. Autor dopisu je vřadil mezi „jazykové horory“. O prvním slovesu prohlásil, že je to „příšera, která nesmírně ochuzuje a mrzačí jazyk, protože nahrazuje aspoň tucet jiných významových sloves“. O Janáčkových návrzích, jakými výrazovými prostředky bychom měli sloveso *oslovit* nebo jeho nedokonavou vidovou variantou *oslovovat* nahrazovat, promluvíme později. Teď odpovíme na otázku, zdali toto sloveso vzniklo ve shodě s pravidly o tvoření českých sloves a zdali jeho slovtvorná podoba vyhovuje významu, pro který bylo vytvořeno.

Nahlédneme-li do Jungmannova Česko – německého slovníku (příslušný svazek je z r. 1836), zjistíme, že sloveso *oslovit* je doloženo jen ve významu ‚mluvit na někoho‘ nebo přesněji, chceme-li zachovat vid, ‚promluvit na někoho‘. Překvapí nás, že z pěti dokladů jsou čtyři z textů dvou slovenských autorů – Jozefa Bajzy a Bohuslava Tablice. To ovšem nemůže vyvolat pochybnosti o správnosti slovesa *oslovit*. Oba slovenští autoři užívali vlastně víceméně slovakizované češtiny a svou literární činností společný jazyk obohacovali.

Rozčleníme-li sloveso *oslovit* na jeho slovtvorné složky, snadno určíme jeho lexikální základ *slov(o)*, předponu *o-* a tvaroslovnou příponu *-it*. Všechny tyto prvky se účastní původního významu slovesa ‚který můžeme vymezit definicí ‚obrátit se na někoho slovem‘. Už zde má však základové substantivum *slovo* rozšířenou významovou platnost. Neobracíme se obyčejně na adresáta *jedním slovem*, ale *řečí*. Takové rozšiřování významu slova je v jazyce zcela běžné a bývá dokonce prospěšné, protože umožňuje úsporné zacházení s jazykovými prostředky. O tom, zdali sloveso *oslovit* vyjadřuje význam ‚obrátit se jedním slovem‘, či ‚spojením několika slov, popř. větou nebo celým jazykovým projevem‘, rozhoduje příslušný kontext. Obsah ono-

ho *oslovit* může být ovšem i zúžen: lze je vztáhnout na vokativ oslovujícího substantiva, např. *pane učiteli*.

Já vím, že vysvětluji samozřejmosti, ale chci upozornit na významovou průzračnost lexikálních prostředků. Bylo by mýslím zbytečné, abychom zdůvodňovali oprávněnost dalšího posunu významu slovesa *oslovit*, ke kterému došlo zejména v textech publicistických. Akademický Slovník spisovné češtiny z r. 1994 tento význam vymezuje jako ‚zaujmut myšlenkou a způsobem vyjádření, a tím zapůsobit‘. Když se nový význam začal uplatňovat častěji a když jsme zjistili přijatelnou spojnici mezi významem původním a novým, ‚posunutým‘, pak už nemáme právo nový prvek ze spisovného jazyka vylučovat. Buďme vděční za něj, ať už se nám osobně líbí, nebo nelíbí.

Kolega Vít Janáček, který mi dal podnět k úvaze o slovese *oslovit*, nechtěl ovšem vzít v pochybnost významovou nebo slovotvornou správnost tohoto slova. Asi mu šlo na nervy, jak se s novým významem roztrhl pytel a jak tento lexikální neologismus začal vytlačovat jiná slovesa a slovesná spojení. Původně aktualizovaný význam, přinášející do publicistických textů výrazové osvěžení, stále zvyšoval a dodnes zvyšuje svou frekvenci. Souhlasím s kritikem nového významu slovesa *oslovit*, že po stránce stylistické dnešním textům neprospívá, ba naopak, snižuje jejich stylistickou kvalitu. Po stránce jazykové správnosti mu ovšem nemůžeme nic vytýkat. Zkrátka, je rozdíl mezi správností výrazového prostředku a jeho stylistickým uplatňováním.

Na důkaz toho, jak snadno je sloveso *oslovit* nahraditelné, uvádí autor dopisu dvanáct výrazových prostředků, které jsou v různé míře s uvedeným slovesem souznačné. V některých případech se nám synonymičnost těchto prostředků přímo nabízí (např. *oslovit někoho/obrátit se na někoho*), jinde konstatujeme jen souznačnost částečnou (*zapůsobit na někoho*) a konečně některé návrhy V. Janáčka mohou mít jen omezené uplatnění (*vyzvat někoho*). Sloveso *oslovit někoho* se rozšířilo v publicistickém stylu a z něho se šíří do dalších stylistických oblastí právě proto, že může úplně nebo částečně překrýt jiné výrazové prostředky pro význam ‚zapůsobit myšlenkou a způsobem vyjádření‘.

Podobně jako sloveso *oslovit* v novém, posunutém významu řadí autor dopisu mezi ‚obludy pohlcující řadu jiných významových slov‘ sloveso *vnímat*. Zase zde nejde o nic jiného než o užívání slovesa se širším významem pro děje, které mají své specifické, užší výrazové prostředky. V. Janáček uvádí příklad z projevu V. Klause: Podle médií *jsem vnímal*, že společnost bude prodána někomu jinému. Máme zajisté řadu synonym, která by myšlenku vyjádřila jednoznačněji (*domnívat se, mít dojem, chápat* apod.), ale kvůli tomu nemůžeme sloveso *vnímat* v široce významovém uplatnění z jazyka vyřadit. Máme ovšem právo upozorňovat na stereotypnost vyjadřování, které sloveso *vnímat* nadužívá. Ani publicistika by se neměla zbavovat rozlišování významů v těch případech, kdy diferenciaci nabízí sám jazyk. A sloveso *vnímat* se vřadilo do synonymické řady, která takové rozrůžňování nabízí.

Závěr je jasný: neztracovat, ale nepodléhat výrazové módě.